

izgubili, kako hudo so bila vsa mesta porušena itd., naslednje poglavje pa govori o „Dvanajst milijonih iz domovine izgnanih“, toda nikjer niti besedice o vzrokih vsega tega o tem, kdo je začel vojno in začel rušiti mesta, zakaj so nemški ljudje bežali, oziroma zakaj so bili izgnani iz stare domovine itd.

Pri zelo podrobnem opisu nemških pokrajin ni omenjeno nobeno od tolikih „taborišč smrti“; na Predalpski planoti se Dachau ne omenja, pač pa izve učenec, da je „v Miinchenu živel do 1918 — tako dolgo je bila Bavarska kraljevina — bavarski kralj. Tu je vladal in imel svojo rezidenco. Bavarski kralji so dali zgraditi številne gradove in lepe stavbe“. Razumljivo je, da so pri opisu nemških mest navedene hude poškodbe v vojni. Tako je bil Stuttgart „hudo razdejan, pa ga zopet krepko obnavljajo“, v Numbergu je bila „v bombni vojni večina starih hiš porušena“, v Hamburgu so „veliki deli mesta postali 1943 žrtev letaške vojne“, Berlin je „v vojni hudo trpel itd. itd. Manj razumljivo pa je, da bo učenec iz učbenika o Evropi dobil vtis, da so drugod v Evropi vsa mesta ostala nepoškodovana. Tako ni pri ilotterdamu nobene besedice o porušenju, ravno tako ne pri Londonu, čeprav zavzema njegov opis kar šest strani (s slikami), nesrečni Coveintry pa je odpravljen z idiličnem stavkom „ima pomembno industrijo avtomobilov in koles“. Ena sama izjema je v tem pogledu v učbeniku: pri opisu Varšave stoji namreč — „je bila v zadnji vojni do 80% porušena“ (morda zato,

ker bi se dala podtakniti krivda komu drugemu...)

Sioer pa se učbenika o Nemčiji in o Evropi odlikujeta po tem, da iščeta in najdeta, kjer le mogoče, sledove nemškega dela. Tako beremo: „Vsa, kar je bilo do konca druge svetovne vojne v Šleziji Ustvarjenega, temelji na nemškem delu.“ Tudi na Poznanjskem in Vzhodnem Pruskem so vse dobro ustvarili nemški kolonisti, stari Krakow je bil delo nemških obrtnikov in stavbenikov, v Baltiških deželah so povsod sledovi nemškega dela, kajti nemški vitezi in nemški gospodje so tja prinesli vso kulturo itd. Toda črte nehvaležnosti! „Leta 1940 so bili vsi baltiški Nemci preseljeni v Nemški rajh“ — na čigavo pobudo, tega učbenik ne pove!

Tak pouk geografije v nemški srednji šoli je vsekakor daleč od realnega življenja, tudi če se da na primer v vprašanju vzhodnih meja normalno opravičiti. V resnici se po nojevo izogiblje, da bi pogledal dejstvom v oči in jih mladini pokazal taka, kot so. Dosledno zamolčuje krivdo preteklosti in pušča mladino brez trdne orientacije; zato postane ta tem laže plen nove nacistične propagande.

S svojo revainšistično miselnostjo gotovo ne pospešuje spoznavanja in razumevanja med narodi in ne gradi temeljev svetovnega miru, pri čemer naj bi po mnenju Unesca imela ravno geografija pomembno vlogo. Morda bodo najnovejša odkritja, ki so zopet obudila spomine na neljubo preteklost, imela za posledico, da bo tudi geografija v nemški šoli postala bolj življenjska.

ZEMLJEPISNO IZRAZJE

KRVS — ZAKRASEVANJE — UKRAŠEVANJE

Kraška terminologija še v marsičem ni izčiščena in ustaljena. Nekaj besed je povzela iz ljudskega izrazoslovja, nekaj iz tujih jezikov in zato obstoji precej neskladnosti. Na primer vrtača. Na Dolenjskem, Notranjskem in na Krasu ji pravijo večidel „dolina“, v Beli Krajini „draga“. „Dolina“ se je uveljavila kot mednarodni termin skoraj v vseh svetovnih jezikih. Slovenski geografi pa so se raje odločili za „vrtačo“, ki so jo povzeli iz srbohrvaščine, zato, da ne bi bilo zamenjavanja z rečno dolino. Vendar v slovenski pisani besedi ni edinosti. K. Kunaver (Kraški svet in njegovi pojavi, Ljubljana 1957) govori večkrat o dolini kot o vrtači, ing. A. Hrovat (Kraška ilovica, njene značilnosti in vpliv na zgradbe, Ljubljana 1953) pa samo o dolini.

Za nekatere pojme, ki jih je utrdila kraška teorija, nimamo ljudskega izraza. Navadno uporabljamo tedaj tujko. V primeru „karstifikacija“ pa se nam tuja raba upira. Pomeni namreč proces, ki spreminja nekraški svet v kraškega. Številni raziskovalci krasa so namreč ugotovili na brezvodnem terenu sledove nekdanjega nadzemeljskega vodnega ožilja, ki je ob procesu „karstifikacije“ izginila s površja. Predkraški fazi govori v prid vedno bolj razširjeno mnenje, da je bilo na Dinarskem krasu nekdanj znatno več vododržnih terciarnih kamenin. Ne glede na negacijo

take predkraške, fluvialne faze na ozemlju današnjega krasa, ki jo razglša predvsem J. Koglič, nam je v kraški terminologiji nujno potreben naziv za proces, ki spreminja nekraško ozemlje v kras. Ker so ta proces najprej razložili v tuji, germanski in romanski literaturi, so uvedli ime „karstifikacija“ (carstificazione), ki je povzeto po nemški oznaki Karst odn. italijanski Carso za naš (Tržaški) Kras.

„Kras“ je bil pri nas nekdanj v ljudski rabi za kamenit svet vobče. Pleteršnikov slovar navaja kraščino za robot razdrt kamenit svet, pa tudi odj. krasinat. Beseda je ohranjena v nekaterih krajevnih imenih. Badjura, ki po Pleteršniku povzema rabo krasa za kamenit, pečevnat, prodnat, navaja Kras pri Osredku nad vasjo Topol, Pod Krasje na Bledu in Krasico med Konjščico ter Rudnim poljem (Ljudska geografija, Ljubljana 1953, str. 130). Po drugih virih naj bi od tod izhajala imena Krasna pri Poljčanah, Krašce pri Moravčah, Krašnja pri Domžalah, Kraška vas pri Brežicah in Krašni vrh v Beli Krajini (Marjana in Branimir Gušic, Kras ili krš. Krš Jugoslavije, 2, JAZU, Zagreb 1960). Kras je ime zaselka v sklopu vasi Bukovščice v Selški dolini (Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana 1937, str. 578) in je ledinsko ime pod Storžičem (I. Gams, Razgledi s Storžiča, Planinski vestnik X, 1955, karta). Vendar se je kras iz ljudske rabe izgubil. Podobno nam krajevna imena Vrtače (za naselje in za nekatere globoke

vrtače v Beli Krajini, Gole vrtače na Dobrovljah) pričajo, da je bila pri nas nekdaj beseda vrtača bolj razširjena med ljudstvom.

Ne glede na to, da izhajata besedi karst in kras iz iste osnove, ki je ali indoevropska (Rogič, Jezik, Zagreb 1956—1957, zv. 4) ali celo predindoevropska jezikovna zapaščina (Marjana in Branimir Gušić, o. c. v Krš Jugoslavije, 2), se je pri nas v strokovni literaturi povsem upravičeno uveljavil kras in žal nam je samo, da so po tujem vzgledu sprejeli rabo karst še nekateri slovanski narodi, Rusi in Bolgari, medtem ko uporabljajo Srbi krš, in nekateri tudi že kras, Hrvati po dvajsetih letih tega stoletja pa samo še krš, Cehi, Slovaki in Poljaki pa z nami vred samo kras.

Ker odklanjamo karst in karstifikacijo, so skušali naši geomorfologi za slednjo skovati in uveljaviti domačo besedo. 2e A. Melik je leta 1935 (Slovenija, I, Ljubljana 1935) zapisal: „Za označbo procesa so se vpeljali umetni izrazi zakrasevanje, skrasovanje, skrševanje itd. (str. 135). Melik je uporabljal vseskozi „zakrasevanje“ in tako pišejo tudi geografski učbeniki in Geografski vestnik. Glasilo Inštituta za raziskovanje krasa SAZU Acta carsologica pa zadnja leta dosledno piše „ukraševanje“. Kaj je tedaj prav, odnosno bolj primerno?

Izbirati moramo med besedami skrševati, ukraševati oziroma vkrasevati, skrasevati, pokrasevati in zakrasevati oziroma zakrasovati. Skrševati izhaja iz „krša“, ki pa v ljudskem govoru ni povsem isto kot kras. Pleteršnik navaja krš za skalo in adj. krševit za „kamenit, poln grušča“. Badjura rabi kršje kot sinonim za sesutino, meli,

griša, grušč (Ljudska geografija, Ljubljana 195Ž, str. 148). V hrvaškem ljudskem govoru ni jasnosti, ali je krš sinonim za kras ali ne. O tem je diskusija v že omenjenem drugem zvezku Krša Jugoslavije. Ker je med našim ljudstvom krš prav tako ali še manj poznan kot kras, ne kaže iz njega napravljati izvedenke. Beseda vkrasovati oziroma ukrasovati se zdi smiselna (podobno kot na primer upepelitev), vendar je nevarnost, da bi jo v govoru zamenjavali z „okrasiti“, „okraševati“. „Skrasevati“ je treba odkloniti, ker je okrajšava iz „izkrasovati“, to pa smiselno ne odgovarja našemu namenu. „Pokrasovati“ (podobno kot pogozdovati) ni primerna zato, ker vsebuje prepona „po“ človekovo udejstvovanje, naj pa pri tem prirodnem procesu ne mislimo, čeprav ga lahko bistveno pospeši. Beseda „zakrasevanje“ oz. zakrasovanje, se mi zdi še najboljša skovanka. Podobno govorimo zamrznjen, zasnežen, zaledenel itd. Ker si je pridobila v slovenščini največjo in najdalgotrajnejšo veljavo, jo je baje sprejel med besedišče tudi novi slovenski pravopis, ki ga bo SAZU izdala menda že letos. Navaja zakrasovanje, nedoločnik zakrasovati oziroma določnik zakrasiti in adj. zakrašen. Ne zakrasevati in zakrasevanje, ker da stoji e le za mehкими soglasniki.

K določevanju geografskih terminov pri Slovenskem pravopisu tudi to pot niso pritegnili geografov in si zato lahko lastimo v pogledu naše terminologije, kolikor je zajeta v pravopisu, proste roke. Vendar menim, da je SP umestno uzakonil zakrasovanje.

Ivan Gams

DROBNE NOVICE

Pavel Kitnaver

MALI PLANETARIJ

Malone vsa velemesta na svetu posredujejo in prikazujejo ljudstvu velik del astronomskih dognanj v planetarijih. Do sedaj so si jih mogli nabaviti le kraji, ki so razpolagali z velikimi denarnimi sredstvi in številnimi obiskovalci. Tako na primer velja Newyorški planetarij okoli 400.000 dolarjev, a je imel do sedaj že nad 10 milijonov obiskovalcev. Sedaj pa se je znanemu podjetju Zeiss v Jeni posrečilo izdelati tudi manjšo in mnogo cenejšo obliko planetarija, ki si jo hitro osvajajo tudi manjša mesta širom sveta kot eno od najvažnejših poučnih sredstev za široke množice, pa tudi kot važno ponazorilo s prostimi očmi vidnega neba ter gibanja nebesnih teles za vse, ki uporabljajo zvezde kot osnovno izhodišče za določevanje posameznih točk na Zemlji, torej geodeti, mornarji in drugi.

V malem Zeissovem planetariju more opazovati nebo istočasno do 90 oseb (v velikem okoli 600!). Na kupolo, ki meri šest do osem metrov v premeru, se projicira okoli pet tisoč zvezd od 1. do 6. velikosti, torej vse zvezde, ki jih brez pripomočkov vidimo na nebu v naravi.

Instrument je tehnična umetnina[^] sestavljena iz 31 glavnih majhnih a preciznih projektorjev. Kakor v navadnem diaprojektorju eno sliko projiciramo na platno, tako deluje tukaj skupina projektorjev, montiranih v veliko kroglo; namesto diapozitivov pa so vstavljene tako zvane zvezdne ploščice, v katere so z luknjicami vrezane oblike

posameznih ozvezdij. Luknjice imajo zvezdni velikosti primeren premer, tako da imamo vtis resničnega ozvezdja na nebu. Na nekaterih zvezdnih ploščicah je obenem več manjših ozvezdij perforiranih. Vsa ozvezdja skupaj dajo popolno sliko neba. kakršnega vidimo le ob popolnoma jasnem nebu, brez Lune, brez dolinske zamračitve horizonta z meglami. Torej idealni pogoji, in to ob vsakem času, kar je posebno važno v krajih, ki imajo zaradi oblačnosti, deževja, pa tudi zaradi razsvetljave mest in trgov le malokdaj priliko videti čisto nebo in vso množico s prostimi očmi vidnimi zvezdami. V planetariju vidimo zvezde le do horizonta, kajti kljub vrtenju nebesne krogle posebne naprave avtomatično zapirajo delovanje projektorjev, ki bi prikazovali zvezde pod horizontom.

Mali planetarij prikazuje poleg pri nas v vseh dneh in urah vidnega neba, tudi neba v drugih zemljepisnih širinah in še lego Sonca v vseh letnih časih in dnevnih urah na ekliptiki. Prav tako postavi poljubno na ekliptiko vse s prostimi očmi vidne planete in jih sestavi, kakor želimo na osnovi efemerid za dotično leto in dan. Za to so na razpolago posebni projektorji, ki jih moremo izmenjavati. Posebno nazorno je mogoče na ta način ponazoriti premikanje planetov pred ozvezdji zodiaka. Gibanje nebesnih teles je mogoče na ta način hitro nazorno prikazati, za kar je treba v naravi čakati mesece in leta.

Kakor plannete, moremo na nebo projicirati tudi Luno. Poseben projektor, ki se da vstaviti, more pojasnjevati z ozirom na stanje Sonca tudi posamezne Lunine faze. Kdor je kdaj opazoval Luno, ve, kako Luna s svojo svetlobo